

ВИВЧЕННЯ ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Загальновідомо, що епічні, ліричні та драматичні твори під час вивчення у школі вимагають різних підходів, оскільки кожний із цих родів (епос, лірика, драма) має яскраво виражену художню специфіку. Спробуємо з'ясувати, в чому ж полягає специфіка вивчення ліричних творів на уроках світової літератури в школі.

“Лірика (від грец. lyrikos - лірний; твір, виконаний під акомпанемент ліри) - один з трьох, поряд з епосом і драмою, родів художньої літератури, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси”. [3 с. 403].

Лірику розглядають як виражальний рід літератури, як художнє втілення думок, душевних станів, переживань, настроїв певної особи, зазвичай чітко не означеної. В ліричних творах, як правило, зовнішні події відступають на другий план, а то й зникають зовсім, натомість уся увага зосереджується на почуттях і переживаннях.

Якщо в епосі і драмі об'єктом зображення є різні сторони життя і людського буття, а авторська свідомість начебто розчинена у художньому ряді твору, у системі образів, то в ліриці авторське начало виступає відкрито, хоча форми його виявлення можуть бути різноманітними. “У ліриці першорядне значення надається виражальним засобам, які формують особливу інтимну атмосферу з витонченим емоційним станом, тобто ліризм” [2, с. 7]. Ще однією, може бути, навіть єдиною специфічною особливістю лірики є те, що людина присутня в ній не тільки як автор, не тільки як об'єкт зображення, а і як його суб'єкт, включений до естетичної структури твору, дієвий її елемент. Наслідок цього - зосередженість лірики на внутрішньому стані людини, її переживаннях. Для лірики характерні відкрито емоційне ставлення автора до висловлюваного, стислість поетичної думки і почуттів.

Розповідь у ліричному творі зазвичай ведеться від ліричного «Я». Проте не слід ототожнювати персонажа твору та його автора. Поет створює образ ліричного героя. Це умовна дійова особа, думки, переживання й почуття якої розкриваються у ліричному творі.

У ліриці слово несе у собі особливе смислове навантаження, значення його завжди ширше за безпосередній прямий смисл. Тому у ліриці часто використовуються умовно-поетична лексика, слова -символи, за якими закріплено постійне значення. Як зазначає В. Сквозніков: “В ліриці особливий взаємозв’язок слів: у звичайному читацькому сприйнятті вони не читаються, а пізнаються, згадуються” [6, с. 28]. В ліриці - жива схвильована людська мова, художньо зорганізована в цілісну виражальну систему мови - віршовану мову.

Ліричні твори найчастіше існують у віршованій формі, тому в них таку велику увагу приділено інтонаційній, синтаксичній і ритмічній організації мови. Без інтонаційно, ритмічно вірного прочитання вірша неможливо зрозуміти його смисл, відчувати його емоційний пафос.

У ліричних творах відсутній розгорнутий сюжет, у них ми не зустрінемо закінчених характеристик, вчинків, описів, яким відводиться суттєва роль у прозі. Хоча в деяких ліричних віршах є найпростіша сюжетна організація, пунктирно намічено подієву лінію. Природно, що розвиток переживань передбачає у ряді випадків присутність часової канви (наприклад, у вірші Пушкіна “Я пам’ятаю чарівну мить...”, “Минали роки...”). Та здебільшого в ліричних творах час теперішній. Ліриці притаманні також лаконічність, певна емоційна напруга і особлива виразність.

Лірика надзвичайно різноманітна за своєю жанровою класифікацією. Найчастіше пропонують традиційну та тематичну класифікацію.

До традиційних ліричних жанрів відносимо найдавнішу релігійно-обрядову лірику, яка мала насамперед релігійне призначення і виконувалася у процесі певних обрядів. Це гімни, псалми, оди, які в основі своїй являють хвалебні

пісні. Досить давньою є також і , так звана, кастова лірика, що поширювалася зазвичай у середовищі певної привілейованої суспільної верстви (касти). Сюди ми відносимо серенади, епіталами, епітафії.

Деякі жанри пов'язані своїм походженням із строфікою (станци, тріолети, ронделі, сонети тощо).

З розвитком сатири пов'язані епіграми. Серед авторів епіграм – Платон, Сапфо, Бернс, Пушкін тощо

Одним із найдавніших ліричних жанрів є пісня, найхарактернішою ознакою якої є єдність слів і мелодії. Розрізняють пісні народні (обрядові, соціально-побутові, родинно-побутові) та літературні. Особливий різновид пісні – романс.

У класичній ліриці дуже популярними були елегії, визначними майстрами якої були Архілох, Тибулл, Катулл, Овідій, Ронсар, Мільтон, Новаліс, Пушкін; ідилії, що з'явилися у давньогрецьку добу; послання, фундатором цього жанру називають Горація.

За тематичною ж класифікацією визначають такі жанри лірики:

Громадянська лірика, в якій йдеться про суспільно-національні проблеми та почуття. Вона поділяється у свою чергу на суспільно-політичну та патріотичну.

Інтимна лірика, що виражає переживання героя, пов'язані із його особистим життям. Її різновиди – любовна, родинна, лірика дружби. Серед найвидатніших творців інтимної лірики Петрарка, Данте, Хафіз, О.Пушкін, А. Ахматова, М. Цветаєва тощо.

Філософська лірика – поетичне осмислення буття, світу, людини, сенсу людського життя, добра і зла (поезія Петрарки, Шекспіра, Гете, Пастернака тощо).

Пейзажна лірика передає роздуми і почуття героя, викликані картинами та явищами природи.

Сатирична лірика – викриття, осмислення засобами сатири (іронія, гротеск, бурлеск тощо) вад суспільства чи людини.

Під час вивчення лірики у школі, крім специфічних особливостей її як роду літератури, потрібно обов'язково враховувати вікові особливості учнів. Так, учні 5-7-х класів більш схильні до сприйняття ліричної поезії, ніж учні 8-9-х класів. У 10-11-х класах у більшості школярів інтерес до лірики повертається, при цьому на новому, вищому рівні.

Необхідно також пам'ятати, що дорослий читач має чималий емоційний досвід. У школярів цього досвіду немає. На цю особливість звертає увагу З.Я. Рез: “Тому, зустрівшись у віршах з “чужими”, не пережитими особисто почуттями, вони іноді проходять повз них. Відсутність у дітей уміння співпереживати, емоційна глухота і неуважність до чужого внутрішнього світу стає перепорою у сприйнятті лірики. Тому, працюючи з поетичними творами, потрібно турбуватися про розвиток в учнів здатності до співпереживання” [5, с. 245], оскільки для правильного сприйняття і розуміння вірша необхідно максимально наблизитися до стану, який пережив поет.

Названі вище особливості лірики як літературного роду, визначають специфіку вивчення її у школі.

Незважаючи на невеликий обсяг ліричних творів, під час їх вивчення використовується значна кількість різних видів та форм роботи .

Оскільки в основі ліричного твору лежать переживання і почуття автора, його свідомість, то для всебічного сприйняття твору необхідно, в першу чергу, використовувати знання біографічного характеру (наприклад, у ранній ліриці М. Лермонтова “Замучений печаллю...”, “Ні, не тебе так сильно я кохаю...”; у “Піснях” Ф. Петрарки “В полях, де тиша й самота німа...”, “Як не любов, то що це може бути...” домінує тема кохання), відомості про світогляд письменника (наприклад, погляди М. Некрасова на призначення поета та поезії у вірші “Поет і громадянин”, філософські погляди Ф.Шиллера на таємниці всесвіту та людини в ньому в поезіях “До Радості”, “Боги Еллади”).

Щоб глибше зрозуміти проблематику, художній метод та інші особливості того чи іншого ліричного твору, потрібно знати, в який період історії літератури він написаний, у рамках якого напрямку він створювався, яка історія його створення.

Визначити жанр, стиль, художні особливості твору допоможуть відомості з теорії літератури. Такі знання дають також уявлення про художню віршовану мову (лексику, тропи, синтаксичні фігури фоніку), про основи віршування (розмір вірша, особливості рифми, інтонації), від яких залежить правильне прочитання вірша, а отже, і його розуміння.

Більш чітко сприймати проблематику ліричного твору допоможуть відомості про історичну епоху, про час, коли його було створено. Зокрема, в роботі Г.І. Беленького “Класика і сучасність” читаємо: “Є твори, найтіснішим чином зв’язані зі своїм часом, вони заключають у собі такий зміст, без розуміння якого не розкриваються у повній мірі сучасному читачеві” [1, с. 124] (наприклад, “Бородіно” Лермонтова, “Полтава” Пушкіна).

Під час вивчення ліричних творів використовуються також відомості про культуру певного історичного періоду, того чи іншого народу. Так, до творів О. Мандельштама “Збирались елліни війною...” та Й.В. Гете “Ганімед” і “Прометей” необхідно подати відомості про еллінську епоху.

Необхідно враховувати і те, що часто знання, які зв’язані із текстом ліричного твору безпосередньо та через коментар, допомагають правильному трактуванню окремих слів і виразів. Це пов’язано, насамперед, з тим, що слово у ліриці відіграє особливу роль, має особливе смислове навантаження і символічне значення. Наприклад, читаючи вірш Пушкіна “Пророк”, ми розуміємо, що “пророк” - це поет, який, подібно до біблійного пророка, має нести людям слово (“глагол”) правди.

Як зразок, пропонуємо таку схему аналізу ліричного твору.

1. Короткі відомості про автора (насамперед ті, що допоможуть краще зрозуміти специфіку виучуваного твору).
2. Історія створення твору (при потребі).

3. Жанр твору (за традиційною та тематичною класифікацією).
4. Провідний мотив вірша, його зв'язок з іншими поезіями у збірці чи й у всій творчості поета.
5. Композиція твору.
6. Ключові образи твору.
7. Які мовні засоби використано у творі, як саме вони допомагають емоційному наснаженню вірша?
8. Особливості віршування, його роль у розкритті провідного мотиву твору.
9. Підсумки (почуття і роздуми, викликані твором).

При визначенні етапів роботи над ліричним твором необхідно завжди пам'ятати, що після підготовки до сприйняття твору та його першого прочитання потрібно обов'язково робити коротку навчальну паузу, щоб учні мали змогу осмислити прочитане та відчуті певний емоційний настрій. У 5-6 та 7-8 класах після повторного читання необхідно провести словникову роботу. Також пам'ятаємо, що у 5-6 класах ліричний твір читається у класі не менше трьох разів.

Таким чином, у процесі роботи над ліричним твором, у визначенні етапів роботи на уроці, вчителів необхідно завжди враховувати жанрову специфіку твору та вікові особливості учнів, рівень їхнього літературного розвитку і тип сприйняття художнього твору.

Л І Т Е Р А Т У Р А:

1. Беленький Г.И. Класика и современность / Г.И.Беленький. – К.: Рад. школа, 1984
2. Гінзбург Л.Я. О лирике / Л.Я. Гінзбург. – Л.: Сов. писатель, 1971
3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Громяк, Ю.І. Ковалів та ін.- К.: Академія, 1997
4. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури / Л. Ф. Мірошніченко . – К.: Ленвіт, 2001

5. Рез З.Я. Изучение лирических произведений / З.Я. Рез. – М.: Просвещение, 1997
6. Сквозников В. Лирика Пушкина / В. Сквозников. – М. : Худ.литература, 1975